

Štokavske ikavske oaze Gorskoga kotara

Mirjana Crnić Novosel. *Štokavski ikavski govori u Gorsko-me kotaru*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2019., 242 str.

Knjiga *Štokavski ikavski govori u Gorsko-me kotaru* Mirjane Crnić Novosel objavljena je 2019. godine u nakladi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Urednici su knjige Silvana Vranić i Željko Jozić, a recenzentice Mira Menac-Mihalić te Perina Vukša Nahod.

Monografija je nastala na temelju doktorske disertacije *Štokavski ikavski govori u Gorsko-me kotaru. Fonološki i morfološki aspekt* koju je autorica obranila 2015. godine, a sastoji se od 8 poglavlja podijeljenih na više potpoglavlja te sveukupno obuhvaća 242 stranice iscrpnoga i temeljitoga proučavanja gorskokotarskih štokavskih ikavskih govora Mrkoplja, Liča i Sungera. Prva se tri poglavlja knjige odnose na uvod te teorijske i metodološke postavke istraživanja, središnji i najopsežniji dio obuhvaća srž istraživanja, odnosno fonološku i morfološku analizu govora, dok su posljednja tri usmjerena na popis literature, primjere ogleđa govora Mrkoplja, Liča i Sungera, te, dakako, zaključnu riječ o analiziranim govorima.

Autoričino zanimanje za štokavske ikavske govore dugotrajno je i predano, seže u 2008. godinu kada je u suautorstvu s istaknutom dijalektologinjom i mentoricom Silvanom Vranić objavila rad o fonološkim obilježjima govora Mrkoplja, utemeljen na ranijem istraživanju za diplomski rad (2006) unutar kojeg je autorica u govoru Mrkoplja uočila jezične značajke koje odstupaju od tipičnih novoštokavskih ikavskih govora. Zanimanje za govore Mrkoplja, Liča i Sungera potaknuto je činjenicom da se štokavskim ikavskim govorima, izuzev mrkopaljskoga, pristupalo tek površno i u okviru drugih istraživanja (Strohal, Finka, Lukežić). Vođena vlastitim spoznajama o govoru Mrkoplja te oprečnostima u klasifikaciji govora u prethodnim parcijalnim istraživanjima, Mirjana Crnić Novosel započinje istraživanje govora Sungera i Liča te dopunjuje prethodne i donosi nove spoznaje o specifičnostima štokavskih ikavskih govornih oaza usred Gorskoga kotara.

Teorijski dio knjige nakon *Predgovora* te *Popisa kratica, pokrata i simbola* započinje *Uvodom* u kojem se iznose uvodne napomene te ciljevi i metodologija istraživanja. Autorica ističe posebnosti Gorskoga kotara kao pros-

tora razvedenosti svih triju hrvatskih narječja unatoč uskome geografskom području. Iako područjem Gorskoga kotara danas dominira kajkavski goranski dijalekt, čakavski i štokavski govori zadržani su na punktovima koji su predmetom istraživanja ove knjige. Govori Mrkoplja, Liča i Sungera nalaze se na zapadu Gorskoga kotara, okruženi kajkavskim te čakavskim govorima. Klasificirani kao neautohtoni idiomi novoštokavskog ikavskog dijalekta pokazuju i preklapanje s čakavskim sustavima u govorima Mrkoplja i Sungera pa je dio građe za istraživanje prikupljen i na području Brestove Drage, navedenim govorima najbližem ikavsko-ekavskom čakavskom punktu. Autorica ističe kako su dosadašnja istraživanja zabilježila velik broj čakavskih posebnosti u govoru Mrkoplja, Sunger se promatra kao poštokavljeni kajkavski govor, dok je Lič jedini obilježen isključivo štokavskim značajkama. Neautohtonost tih govora u pozadini ima migracije stanovništva koje je u bijegu pred Osmanlijama naselilo područje Gorskoga kotara. Stoga su govori prepoznati kao homogena cjelina s jedne strane, a različiti unutar istoga dijalekta s druge strane, autori ci bili motivacija za temeljitu dijalektološku analizu koja utvrđuje njihov stupanj razlikovnosti unutar sustava, a ujedno razrješuje njihovu konačnu klasifikaciju, što je i cilj temeljite fonološke i morfološke analize koju donosi ova knjiga.

Građa za istraživanje prikupljena je od 2008. godine terenskim ispitivanjem informanata, a potom je transkribirana tradicionalnom hrvatskom dijalektološkom transkripcijom. U poglavljima posvećenima fonološkoj i morfološkoj analizi štokavskih ikavskih govora Gorskoga kotara osobitu važnost imaju karte koje olakšavaju vizualizaciju rasprostranjenosti pojedinih fonoloških i morfoloških obilježja u okviru gorskokotarskih štokavskih ikavskih govora.

Gorski kotar, drugo poglavlje knjige, posvećeno je povijesnim i demografskim podacima o Gorskome kotaru te tronarječnosti toga područja koja je na kraju poglavlja prikazana i kartom rasprostranjenosti kajkavskih, čakavskih i štokavskih govora.

U potpoglavljima autorica sumira relevantnu suvremenu literaturu o gorskokotarskim govorima i donosi osvrt na kajkavske, čakavske te štokavske govore Gorskoga kotara prikazujući njihova osnovna fonološka i morfološka obilježja uz generalnu jezičnu razvedenost toga područja. Autorica se u ovome dijelu osobito osvrće na povijest Mrkoplja, Liča i Sungera kao primarnih toposa svojega istraživanja te donosi razna tumačenja predmigracijskoga dijalektnog stanja u Gorskome kotaru kao podlogu za zaključke koji slijede nakon jezične analize govora.

S obzirom na to da je jedan od ciljeva rada rekonstruiranje migracijskoga puta štokavskoga stanovništva na područje Gorskoga kotara, u ovome se poglavlju ističe da je prostor Gorskoga kotara obilježen migracijama što je ostavilo traga na demografskoj te dijalektnoj slici toga kraja. Migracije na primarno kajkavsko-čakavskom prostoru ponajprije su uzrokovane osmanlijskim napadima koji su uzrokovali bijeg stanovništva iz Gorskoga kotara, ali i dolazak novoga štokavskoga stanovništva na taj prostor što je trajno izmijenilo gorskokotarsku jezičnu i izvanjezičnu zbilju te utrlo put za brojna sociološka i dijalektološka istraživanja.

Treće je poglavlje, *Štokavsko narječje*, u potpunosti posvećeno prostiranju, klasifikaciji i osnovnim obilježjima štokavskoga narječja, uz osobiti osvrt na novoštokavski ikavski dijalekt u okviru štokavskoga narječja. U potpoglavlju *Novoštokavski ikavski dijalekt* autorica iznosi pregled fonoloških i morfoloških sastavnica toga dijalekta kao okvir za pojedinačnu fonološku i morfološku analizu govora Mrkoplja, Liča i Sungera, izdvojenih punktova štokavskoga narječja unutar Gorskoga kotara. Najvažnija je odlika ovoga dijela knjige metodološki sustavno iznošenje najvažnijih podataka ekscerpiranih iz relevantne literature, ali i samostalnih istraživanja, uz iznošenje vlastitih zaključaka i stavova o pojedinim ključnim pitanjima unutar istraživanja štokavskoga narječja.

Fonologija štokavskih ikavskih govora u Gorskome kotaru četvrto je poglavlje knjige te obuhvaća vokalski, konsonantski te prozodijski sustav štokavskih ikavskih govora Mrkoplja, Liča i Sungera. Diferencijacija je tih govora najvećim dijelom uvjetovana razlikama na fonološkome planu što svjedoči i o različitu podrijetlu obrađivanih govora. Analizirane značajke potvrdile su povezanost govora Mrkoplja, Sungera i Liča s matičnim dijalektom te supostojanje štokavskih i čakavskih obilježja u mrkopaljskome i sungerskome sustavu. Prema konsonantskom se kriteriju navedeni govori poddijalektno dijele na štokavski govor Liča i čakavske govore Mrkoplja i Sungera.

U ispitivanim govorima autorica je zabilježila temeljni peterovokalski sustav (*i, e, a, o, u*), kao i ovjeren silabem *r*, a među specifičnostima izdvaja sporadičan izgovor dugog *a* zatvorenijega tipa u Liču te kratko *e* otvorenijega tipa u Mrkoplju i Sungeru. Uz ostale specifičnosti vokalskoga sustava analiziranih govora autorica navodi i odraz općeslavenskih poluglasa koji je u svim primjerima i položajima *a* (*dān, dānas, đsan*) te primjere nepreventivne supstitucije poluglasa, svojstvenije čakavskim nego štokavskim govorima (*māša, vāle* u svim trima govorima, *mānōn/mānon* u Sungeru i Mrkoplju, *kādi* u Sungeru itd.).

Od mnoštva opisanih fonoloških značajki refleksu staroga jata kao prvom klasifikacijskom kriteriju za definiranje poddijalektne pripadnosti ispitivanih sustava posvećen je poseban dio u knjizi. Govori, naizgled povezani, i ovdje se razdvajaju na tri sustava iako nedvojbeno refleksom jata pripadaju novoštokavskim ikavskim govorima. Sunger se pritom izdvaja od govora Liča s više zabilježenih ekavizama što upućuje na postojanje paralelnog čakavskog sustava u istome govoru koji je u prošlosti vjerojatno bio dominantniji, dok su primjeri ekavizama u Liču tzv. stalni ekavizmi svojstveni većini govornih tipova novoštokavskoga ikavskog dijalekta. Mrkopaljski ekavizmi potvrđuju stanje slično sungerskome (npr. *čèsta, sèno* u Liču; *dèlat, pèsak* u Mrkoplju; *srèda, kòleno* u Sungeru).

Kad je o konsonantskom sustavu ovih govora riječ, autorica navodi 23 fonema u ličkome govoru i 24 fonema u Mrkoplju i Sungeru. Različitost među ispitivanim sustavima potvrđena je u (ne)stabilnosti fonema *h*, koji je stabilna jedinica mrkopaljskoga i sungerskoga govora, a nestabilna u govoru Liča te u drugačijem izgovoru fonema *ć* i *ž* u Mrkoplju i Sungeru, bliži izgovoru u čakavskim sustavima.

U vokalskome sustavu govora Mrkoplja, Liča i Sungera ne postoje veće razlike među trima govorima koje bi ih međusobno diferencirale, no, suglasnički kriterij onaj je koji dijeli štokavce ikavce u Gorskome kotaru na dvije poddijalektne skupine i određuje ih kao govornike koji su doseljeni iz različitih krajeva. Podjela je to prema odrazu općeslavenskih skupova **st'*, **sk'*, **zd'* i **zg'* prema kojoj je govor Liča štakavski (*štâp, mòždani*), a Mrkoplja i Sungera šćakavski (*ščâp, gròžžani, mòždani*). U oba sustava potvrđen je šćakavizam štokavskoga tipa uz usporedno postojanje šćakavizma čakavskoga tipa kao što je to potvrđeno u najbližem čakavskome punktu, Brestovoj Dragi.

Podjela je uvjetovana i dodatnim klasifikacijskim kriterijima, primjerice statusom *-l* na dočetu riječi ili sloga prema kojem gorskokotarski govori pokazuju povezanost s matičnim dijalektom. Prema kriteriju šćakavizam/štakavizam te (ne)izmijenjenosti dočetnoga *-l* mogu se odrediti tri zone unutar štokavskih ikavskih govora u Gorskome kotaru: 1. zona *št – a* (*štâp – bîja*) u Liču, 2. zona *šč – a* (*ščâp – bîja*) u Mrkoplju i 3. zona *šč – l* (*ščâp – bîl*) u Sungeru.

Što se prozodijskog sustava tiče, u govorima Mrkoplja, Liča i Sungera utvrđeni su novoštokavski naglasni sustavi s četiri naglasne jedinice oprečne po kvaliteti i kvantiteti te zanaglasna duljina, no i tu su zabilježene različitosti među analiziranim sustavima. Autorica utvrđuje isključivo štokavske naglasne osobitosti u govoru Liča, a njihov izostanak u govori-

ma Mrkoplja i Sungera. Potonja dva govora obilježava ostvaraj silaznoga naglasaka izvan početnoga i jedinoga sloga, ali i nedovoljna intonacijska razlikovnost kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka.

Također, u govoru Liča zanaglasna je duljina dosljedna, dok je u govorima Mrkoplja i Sungera nesustavna. Iz navedenoga autorica utvrđuje koegzistenciju štokavskoga i čakavskoga sustava te na temelju fonetskih obilježja naglasnih jedinica i nesustavne zanaglasne duljine zaključuje da su navedeni sustavi ipak bliži čakavskim naglasnim sustavima, osobito onima u najbližim gorskokotarskim čakavskim punktovima.

Peto poglavlje, *Morfologija štokavskih ikavskih govora Gorskoga kotara*, donosi iscrpan prikaz morfoloških značajki štokavskih ikavskih govora Mrkoplja, Liča i Sungera. Analiza obuhvaća fleksiju promjenjivih vrsta riječi: imenica, pridjeva, zamjenica, brojeva te glagola uz prikaz morfoloških i naglasnih mijena do kojih dolazi u pojedinim oblicima, ali i donosi osnovne karakteristike nepromjenjivih vrsta riječi: prijedloga, veznika, usklika i čestica. Budući da su ukupnošću svojih morfoloških značajka govori pretežito ujednačeni, njihov se opis zajednički prikazuje uz pojedina odstupanja i specifičnosti. Morfološka analiza potvrđuje ne samo međusobnu podudarnost govora Mrkoplja, Liča i Sungera nego i podudarnost tih govora s većinom drugih novoštokavskih ikavskih govora. Autorica tako ističe temeljna štokavska morfološka obilježja, ali i ona koja odstupaju od štokavskih morfoloških tipičnosti. Primjerice, inovativni tip ujednačavanja množinskih padeža (DLI mn. *-ima*) u štokavskim sustavima nije ovjeren ni u jednome od triju analiziranih govora, već je riječ o starijim nastavcima (*-in* za m. r. i s. r. te *-an* u ž. r.). U množini imenica m. r. nije uveden nerelacijski morfem *-ov/-ev-* tipičan za štokavske sustave, osim u sporadičnim primjerima, dok je nastavak *-a* u G mn. imenica svih triju rodova najzastupljeniji u Liču, rijetko ovjeren u Mrkoplju, a izostaje u govoru Sungera u potpunosti u m. i s. r. Kada je riječ o G mn., uz noviji nastavak *-a* pojavljuju se arhaični nastavci *-i* te *-ø* čija je visoka frekventnost potvrda starine. U imenica i-vrste prevladava genitivni nastavak *-iju* iz nekadašnje dvojine.

U zamjениčko-pridjevskoj sklonidbi ovjereni su primjeri koji govore Mrkoplja, Liča i Sungera ne izdvajaju od drugih novoštokavskih ikavskih govora. Zanimljivost je svakako da su u zamjениčkim riječi pored štokavskih ovjere i čakavske karakteristike: oblik osobne zamjenice za 1. l. jd. *mānōn/mānon*, oblik *česa* u G jd. svih triju govora, dok je u govoru Sungera zabilježena novoštokavska karakteristika koja se smatrala specifikumom govora Makarskoga primorja – nastavak *-on* u DL jd. svih pridjeva, promjenjivih brojeva te u većini pridjevskih zamjenica.

U pridjevskome sustavu ističe se kategorija određenosti ponajviše izražena naglasnim opozicijama u N jd. svih triju rodova što gorskokotarske štokavske ikavske govore ne izdvaja od drugih, no ostalim se karakteristikama izdvaja govor Sungera koji se nastavkom *-en* u L jd. m. i sr. u posvojnih pridjeva, nekih zamjenica i rednih brojeva bez obzira na (ne)palatalnost dočetnoga konsonanta približava čakavskim sustavima.

Glagolski sustav ovjeren je kao tipično štokavski, osobito očuvanim nastavkom *-u* u 1. l. mn. prezenta uz nastavak *-e* u pojedinim primjerima te izostankom imperfekta, kao i aorista koji je ovjeren tek u jednome primjeru. Posebnost je i zaseban oblik pomoćnoga glagola *biti* (*bin, biš, bi, bimo, bite, bi*) u govorima Mrkoplja i Sungera kao obilježje primarno čakavskih sustava.

Uz promjenjive vrste riječi u istraživanju su ovjereni i primjeri nepromjenjivih vrsta među kojima se ne izdvajaju obilježja koja bi mogla imati relevantniju ulogu u opisu govora, što ih ne čini manje vrijednima spomena.

Šesto je poglavlje knjige *Zaključak* u kojem autorica sumira vlastito istraživanje te ističe njegove najvažnije dosege u okviru istraživanja novoštokavskih ikavskih govora. Fonološkom i morfološkom analizom oglednih govora uz usmjerene upitnike dokazana je pripadnost govora Mrkoplja, Liča i Sungera novoštokavskim ikavskim govorima te njihova poddijalektna diferenciranost, međusobno, ali i u odnosu na štokavske ikavske i čakavske sustave. Usporednom analizom jezičnih značajki autorica je ostvarila cilj svojega rada te pridonijela rasvjetljavanju podrijetla neautohtonih gorskokotarskih govora te pomnim ekscerpiranjem građe razlučila gorskokotarske štokavske ikavske govore na jedan štokavski novoštokavski ikavski govor u Liču te dva čakavska novoštokavska ikavska govora u Mrkoplju (s čakavskim supstratnim sustavom) i Sungeru (s pozadinskom čakavskom strukturom). Unatoč neospornosti koegzistiranja dvaju sustava u sungerskome govoru, autorica istraživanjem djelomično opovrgava tezu o Sungeru kao doseljeničkome čakavskome primorskom punktu nastalom tek u 18. st. koji je pod utjecajem susjednih štokavaca ikavaca promijenjen u mjesto štokavskog idioma te njezini rezultati (*-on* u DL jd. zamjeničko-pridjevske sklonidbe) idu u prilog tezi da je na području Sungera puno ranije postojalo naseljeno stanovništvo, pa i ono štokavskoga podrijetla, koje je tamo stiglo u bijegu pred Osmanlijama.

Knjiga *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru* djelo je kojim se autorica Mirjana Crnić Novosel u okviru humanističkih znanosti potvrđuje kao vrsna dijalektologinja koja svojim radom rasvjetljava dosadašnje sive toč-

ke istraživanja gorskokotarskoga jezičnoga i kulturno-povijesnoga nasljeđa te utire put novim istraživanjima, djelomično već naznačenima i u ovoj knjizi, primjerice potrebi za opisom naglasnih tipova ili leksikografskim pristupom prikupljenoj građi. Bez obzira na okruženost dominantnim kajkavskim te malobrojnim gorskokotarskim čakavskim govorima, stanovnici Mrkoplja, Liča i Sungera uspjeli su očuvati osobitosti svojega govora kojim se ističu ne samo unutar tronarječne slike Gorskoga kotara već i na dijalektološkoj karti Hrvatske pa je ova knjiga i svojevrсни spomenik upravo njima, govornicima. Znanjem prvenstveno, ali i iznimnim entuzijazmom kojim pristupa istraživanjima mjesnih govora Gorskoga kotara, autorica pridonosi ne samo njihovu očuvanju nego svoja istraživanja ostavlja kao dar onima koji su vlastitu baštinu u okviru oglednih govora nesebično utkali u njezine temelje (Ivan Starčević Firlić, Antonija Crnić, Žarko Grgurić i mnogi drugi informanti) te zalag za budućnost onima koji ostaju nakon njih. U knjizi koja je nesumnjivo hvalevrijedan doprinos hrvatskoj dijalektologiji uz znanstveni se pristup građi i nove dosege u istraživanju ističe prisnost i ljubav prema kraju koji je u autoricu utkan i kojem ona uzvraća ističući njegovu važnost i posebnost u okviru istraživanja hrvatskih narječja, osobito novoštokavskih ikavskih govora.

Darja Šupljika